

ЦІННОСТІ ТА ПОЛІТИКА

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.34.07>

УДК: 323.2:316.3:355.01

Юрій Шайгородський,
доктор політичних наук, професор,
заступник директора з наукової роботи,
Інститут політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України,
ORCID 0000-0003-3281-6138; email: 23.00.01@ukr.net

СУСПІЛЬНА КОНСОЛІДАЦІЯ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ

Досліджуються чинники негативного впливу на процеси консолідації українського суспільства в сучасних умовах – під впливом повномасштабного російського воєнного вторгнення в Україну. Наголошується на тому, що попри російську воєнну агресію, значні людські втрати на фронтах війни та серед мирних громадян, постійні повітряні обстріли, руйнування міст і сіл українське суспільство залишається консолідованим, згуртованим у протистоянні ворогу, орієнтованим на беззаперечну перемогу. Показано, що моральна й політична зрілість, готовність протистояти ворогу в боротьбі за незалежність своєї держави, мужність і відвага не лише бійців ЗСУ, але й більшості українських громадян, їх здатність до суспільної мобілізації та самоорганізації стали спонукуючою широкою міжнародною підтримкою урядами демократичних держав та їх громадянами, фінансовою та моральною підтримкою України й українців.

Виокремлено чинники, які негативно впливають на рівень суспільної консолідації. Акцентовано на важливості єднання політичних та бізнесових еліт з народом, необхідності концентрації зусиль на досягненні спільної мети. Показано, що прояви корупції та відсутність ефективної боротьби з нею, необґрунтованість і несвоєчасність окремих владних рішень, неадекватність вимогам часу витрат бюджетних коштів, відсутність належної уваги до розв'язання проблем українських військових, внутрішньо переміщених осіб, організації безпечної середовища тощо негативно впливають на рівень консолідації українського соціуму. У зв'язку з цим, проаналізовано окремі показники емоційного стану українських громадян. Показано, що попри високий рівень психологічної напруги, консолідованість суспільства та національна єдність залишаються морально-психологічною основою протистояння російській агресії, перемоги у цій війні. Запропоновано окремі напрями посилення суспільної консолідації та заходи, спрямовані на підвищення рівня довіри громадян до органів місцевого самоврядування та центральних органів влади.

Ключові слова: російсько-українська війна, суспільна консолідація, національна єдність, політичні цінності, політична поведінка, політичний популізм.

Вступ. Відповіддю українського суспільства на повномасштабне російське воєнне вторгнення в Україну стала суспільна консолідація, зміцнення єдності й згуртованості соціуму як цілісної соціальної системи. Усвідомлення громадянами України цінності держави, її суверенітету та територіальної цілісності, укорінення у свідомості загальнолюдських, демократичних цінностей об'єднали суспільство в готовності захищати їх зі зброєю в руках.

Разом з тим, варто визнати, що останнім часом, поряд із позитивними внутрішньо- та зовнішньополітичними консолідаційними процесами наявними стали й окремі негативні тенденції суспільно-політичного розвитку. Тож **метою статті** є аналіз стану цього розвитку на нинішньому етапі російсько-української війни, а основними **завданнями** наукової розвідки – виокремлення наявних суперечностей, визначення чинників, які негативно впливають на процеси суспільної консолідації та можливих напрямів підвищення рівня згуртованості українського соціуму та його мобілізаційного потенціалу.

Дослідження виконано з оперттям на **методи** загальнонаукового, філософського, системного, логічного, дескриптивного, соціологічного та політико-психологічного аналізу. Використання цих методів уможливило, з одного боку, окреслення предмета дослідження як цілісності – в єдності його складових, з другого – визначення чинників впливу на нього, можливих наслідків та напрямів підвищення рівня суспільної консолідації як складової сучасних суспільно-політичних процесів і їх соціальної перцепції.

Про актуальність та науково-практичну значущість окресленої проблеми свідчить **аналіз останніх публікацій**. До дослідження окремих аспектів внутрішньо- та зовнішньополітичних загроз під час війни звертаються передусім (і це – природно) вітчизняні науковці (Потапенко та ін., 2023; Кононенко та ін., 2023; Слюсар, 2023; Остапенко, 2022) та ін. Разом з тим, динамічність воєнно-політичних процесів, наявність певних суперечностей внутрішньополітичного розвитку та його суспільного сприйняття, потребують детальнішого аналізу та визначення чинників, які впливають на морально-психологічний стан громадян та рівень суспільної консолідації у протистоянні ворогу.

Результати та дискусії. Російська воєнна агресія проти України позначилася на ціннісних пріоритетах українських громадян, вплинула на рівень згуртованості українського суспільства, його ціннісно-орієнтаційної єдності. Ця єдність постала ключовою характеристикою усієї системи соціальних зв'язків і, багато в чому, – чинником регуляції соціальної та політичної поведінки. Екзистенційна загроза державі, її суверенітету та територіальній цілісності зумовила зміну поведінкових моделей та їх морально-етичних основ (Шайгородський, 2023а).

24 лютого 2022 р., на тлі ракетних обстрілів міст та сіл України, початку стихійної евакуації мешканців, десятки тисяч українських громадян прийшли до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, до центрів комплектування батальйонів територіальної оборони, а іноді й просто – до місць видачі зброї, щоб стати на захист країни. З перших днів великої війни громадяни України виявили свою здатність до самоорганізації шляхом створення широкої мережі волонтерських організацій (Шайгородський, 2023b). Стрімко зросла довіра громадян до державних інститутів. Результати першого, в умовах війни, соціологічного опитування (28.02–01.03.2022 р.) засвідчили беззастережну підтримку Збройних Сил України (98%). Протягом тижня після початку великої війни рейтинг Президента України у порівнянні з довоєнним (опитування 11–18.02.2022 р.) зріс більше ніж удвічі – з 41% до 93% (*Загальнонаціональне опитування*, 2022). Мужність українського народу, здатність українства до самоорганізації та готовність до самопожертви стали ключовим фактором серед тих, які ворог, готуючись і здійснюючи агресію проти України, не врахував (і не міг врахувати через свої хибні уявлення про українське суспільство).

Разом із тим, останнім часом відчутними стали прояви негативних тенденцій суспільно-політичного розвитку, зокрема й тих, які деструктивно впливають на рівень суспільної консолідації, згуртованості соціуму та його мобілізаційного потенціалу.

«Втома від війни». Саме так здебільшого позначають закордонні, та й вітчизняні, медіа загальну атмосферу, яка поступово посилюється в політичних колах країн-партнерів України. І якщо, завдяки зусиллям воєнно-політичного керівництва України та за підтримки урядів партнерських країн, воєнно-технічна допомога (хоч і поступово) зростає, то окремі напрями гуманітарної та фінансової – скорочуються. Попри те, що в Європейському Союзі погодили продовження захисту для біженців з України до 2025 р., окремі країни ЄС вводять або ж мають намір увести, низку обмежень на фінансування тимчасового перебування українців у своїх країнах, виступають за послаблення санкцій проти Росії, а іноді навіть виступають проти підтримки загальноєвропейського курсу на військову допомогу Україні. Через позицію Угорщини блокується фінансова та військова підтримка України Європейським Союзом. Прем'єр-міністр Словаччини Р. Фіцо заявив, що не збирається підтримувати європейські санкції проти Росії та не підтримає військову допомогу Україні (*Словаччина не даватиме Україні зброю*, 2023). Очевидно, що «втома від війни» виявляється і в цих – означених – тенденціях.

Щоправда, як засвідчили результати міжнародного опитування проведеного в липні-серпні 2023 р. компанією GlobeScan, майже сім із десяти людей у світі вважають, що їхні уряди повинні підтримувати Україну в захисті від російської агресії (*Сім із десяти людей у світі*, 2023). Очевидно, що перед військово-політичним керівництвом України постають нові й складні завдання, пов'язані з необхідністю консолідації міжнародної підтримки, подолання проблем взаємодії, які час від часу виникають (*Time: Зеленський*, 2023).

Важливим чинником позитивного впливу на рівень суспільної єдності в перші дні повномасштабного вторгнення РФ в Україну була **демонстрація єдності українських політичних еліт**. Одноставність в ухваленні рішень Верховною Радою України, доєднання до організації спротиву воєнній агресії політичної опозиції, спрямованість риторики влади та її конкретних дій на досягнення спільної й найважливішої мети безумовно сприяли суспільній консолідації. Саме на цьому тлі рівень довіри до влади та її інститутів досягнув найвищих показників. Разом з тим, як свідчать результати опитувань останнього часу, цей рівень знижується, а рівень невдоволення та недовіри – навпаки – наростає (табл. 1).

Таблиця 1.

**Динаміка показників рівня довіри* до окремих соціальних інститутів
(вересень 2022 р. – вересень 2023 р.)****

	Президент України, %		Уряд, %		Верховна Рада України, %		Політичні партії, %	
	довіра	недовіра	довіра	недовіра	довіра	недовіра	довіра	недовіра
Вересень-жовтень 2022	81,8	17,8	51,5	48,1	39,7	59,9	22,1	77,2
Грудень 2022	77,0	15,0	42,8	46,6	38,5	51,0	17,1	65,8
Лютий-березень 2023	82,9	11,5	50,0	41,4	41,0	51,0	21,7	63,3
Травень 2023	83,3	11,3	39,4	48,8	34,9	55,2	14,8	68,8
Вересень 2023	71,7	20,2	31,9	60,4	29,1	63,6	14,1	73,6

* Наведено суми відповідей «повністю довіряю» і «скоріше, довіряю» та відповідей «зовсім не довіряю» і «скоріше, не довіряю».

** Складено за: (Оцінка громадянами ситуації в країні, 2022, 2023).

Наведені в таблиці результати свідчать про суттєве зниження протягом останнього часу рівня довіри до основних державно-політичних інститутів. Звернімо увагу, що йдеться не про військово-політичне, а саме про державно-політичне керівництво. Показники рівня довіри громадян до військового керівництва залишаються найвищими серед усіх соціальних інститутів – середній показник довіри до ЗСУ протягом усього часу великої війни складає 95,9% (протилежний цьому показник не досягає й 4%). І це зрозуміло – громадяни України сподівання на перемогу у цій війні покладають передусім на ЗСУ, на добровольчі батальйони й негативно реагують на спроби приниження авторитету військовиків.

Очевидно, що **тенденція наростання критичного ставлення до влади** та державно-політичних інститутів пов'язана передусім з прорахунками в організації суспільного життя в умовах війни, з не завжди продуманими управлінськими рішеннями, спробами їх реалізації бюрократичними, не адекватними ситуації методами. Вплив на морально-психологічний стан суспільства та рівень довіри мають факти корупції у її вищих ешелонах, фінансової та моральної недоброчесності високопосадовців, прояви байдужого ставлення державних службовців до потреб військовиків, тимчасово переміщених осіб, постраждалих від війни громадян, а також – на переконання громадян – відсутність належної реакції на ці факти з боку влади, антикорупційних, правоохоронних, судових органів. Їх працівники часто самі стають фігурантами гучних корупційних скандалів. На необхідності боротьби з корупцією наголошують не лише українські громадяни, але й наші закордонні партнери. На думку окремих європейських політиків, відсутність системної боротьби з корупцією в Україні може стати на заваді її членства в ЄС, подальшої фінансової допомоги. Докладати більше зусиль для боротьби з корупцією в уряді закликають Україну й США, пов'язуючи результати цієї боротьби з подальшою невійськовою підтримкою з боку Сполучених Штатів (CNN, 2023).

Занепокоєння та роздратування багатьох українців викликають *несвоєчасні*, з огляду на воєнний стан в країні, *видатки з державного бюджету*. Наприклад, – рішення Верховної Ради України про виділення під час війни сотень млн грн на добудову Національного музею Голодомору, або ж – заплановані багатомільйонні витрати на виробництво телевізійних серіалів. Громадська активність з протидії корупційним проявам виявляється й у запобіганні зловживань, невиправданих, необґрунтованих бюджетних витрат органами місцевого самоврядування. Масовими протестами проти таких витрат та закличками спрямувати наявні кошти на потреби ЗСУ відгукнулися громадяни на спроби органів місцевої влади витратити кошти громад на будівництво стадіонів, ремонти доріг, приміщень судів, заходи з благоустрою тощо (*Гроші на ЗСУ*, 2023). На тлі щоденних зусиль волонтерів зі збору коштів на обладнання, автівки, дрони для бійців на фронтах, несвоєчасні закупівлі тих чи тих послуг за завищеними цінами, реалізація будівельних проєктів без економічного їх обґрунтування та очевидної доцільності викликають обурення значної частини громадян.

Не завжди продуманими, своєчасними є й *урядові рішення*, спрямовані на унормування діяльності волонтерських і благодійних організацій в Україні, як, наприклад, – ухвалена у вересні 2023 р. постанова Кабінету Міністрів України, згідно з якою з 1 грудня для таких організацій мали змінитися правила роботи. Волонтери переконували уряд, що нововведення суттєво ускладнять надання допомоги тим, хто її потребує. Протягом двох днів розміщена на урядовому сайті петиція зі закликом відтермінувати дію нових правил набрала необхідні 25 тисяч голосів. І лише під тиском громадськості уведення в дію постанови було відтерміноване. Непорозуміння ж, які виникли під час ухвалення урядового рішення, вчоргове засвідчили відсутність належної комунікації влади з громадськістю.

У складний час сумлінною сплатою податків до бюджету громадяни продовжують фінансово підтримувати економіку України. У порівнянні з січнем-лютом 2022 р., приріст із податку на доходи фізичних осіб у січні-лютому 2023 р. склав 10,8%; до місцевих бюджетів за цей період надійшло на 9,8% більше грошових коштів, ніж у січні-лютому попереднього року. Майже в півтора раза, проти попереднього року, у 2023 р. зросли надходження акцизного податку. Надходження єдиного соціального внеску, навіть в умовах воєнного стану, у січні-лютому 2023 р. зросли на 13,4% у порівнянні з тим же періодом попереднього року (*Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості*, 2023). Разом з тим, занепокоєння підприємців викликають урядові рішення про повернення до довоєнного механізму оподаткування та відновлення податкових перевірок. Це занепокоєння пов'язане не з можливим збільшенням податкових зобов'язань (наведені дані підтверджують це) і не з відновленням податкових перевірок, а з побоюванням повернення до довоєнного «стилю» цих перевірок, адже рівень довіри до Державної податкової служби залишається найнижчим серед усіх державних інститутів (*Міграція та соціально-політичні настрої*, 2023).

Про низьку ефективність діяльності фіскальних органів свідчать і оцінки міжнародних експертів. У жовтні американський «Фонд 1841» опублікував доповідь «Податкове пекло» (*Tax Hells Index 2023*, 2023 р.), назвавши країни з «пекельними» податковими системами. У групі країн із «токсичними» податковими правилами Україна посідає 4-те місце. Гіршою, на думку експертів, є ситуація лише в Аргентині, Венесуелі та Білорусі. Експерти «Фонду» акцентують, що оголошення країни «податковим пеклом» зумовлюється не лише високим фіскальним навантаженням на платників, а й слабкістю інститутів забезпечення верховенства права, слабкою захищеністю права власності. *Відсутність позитивних змін у системі оподаткування* рано чи пізно призведе до проблем дефіциту бюджету, а це потягне затримки з фінансуванням соціальних і компенсаційних виплат, скорочення робочих місць. У таких фінансових умовах украї важко розраховувати на допомогу партнерів і збільшення притоку інвестицій, що є одним із важливих чинників повоєнної відбудови. Тож, зменшення податкового тиску та оптимізація системи оподаткування є вагомим чинником зміцнення довіри громадян до держави.

У жовтні 2022 – січні 2023 рр. Україна пережила перший блекаут (масове відключення електроенергії внаслідок російських ракетних атак та пошкодження об'єктів

енергетичної інфраструктури). Громадяни вдячні за мужність та стійкість українським енергетикам у подоланні його наслідків, а також – закордонним партнерам за фінансову та матеріальну допомогу у відновленні енергетичної інфраструктури. З розумінням поставилися й до суттєвого підвищення тарифів на електричну енергію в червні 2023 р. Разом з тим, на глибоке переконання більшості, забезпечення електропостачанням в умовах війни перестає бути виключно комерційною діяльністю окремих «товариств з обмеженою відповідальністю», якими є енергопостачальні компанії. У громадян, і не безпідставно (*Зловживання на відновленні*, 2023), виникають запитання стосовно використання приватними енергетичними компаніями коштів, які отримані ними і з державного бюджету, і шляхом підвищення тарифів на електроенергію для населення, і тих коштів, які отримані від країн-партнерів. У цьому випадку йдеться не про розмір набутих приватними компаніями коштів, а про відсутність будь-якого *інформування населення* про їх витрати та обґрунтування доцільності цих витрат. Брак прозорості та належного діалогу з громадськістю з боку урядових та енергетичних структур може призвести до посилення соціальної напруженості, зростання недовіри до влади та її інститутів.

Відсутність такого діалогу та *несвоєчасність ухвалення необхідних політико-управлінських рішень* призвели до масових виступів із вимогою ухвалення закону про демобілізацію після 18 місяців служби. Відповідна петиція, підписання якої передувало мітингам, отримала підтримку необхідних для розгляду 25 тисяч голосів. Акції, які в жовтні 2023 р. пройшли в Києві та в багатьох інших містах України, об'єднали родичів військових під гаслами: «Настав час інших!», «За перемогу відповідальні всі!», «Військові теж мають сім'ї», «На одних плечах війну не виграти» тощо. На тлі численних повідомлень про ухиляння від мобілізації, корупції у військово-лікарських комісіях, «вибірковості» окремих керівників територіальних центрів комплектування з виконання мобілізаційних завдань тощо, вимоги мітингувальників є зрозумілими та справедливими. Очевидно й ці події були серед чинників, які спонукали владу до пошуку шляхів розв'язання проблеми – вже за кілька днів після виступів було оприлюднено проєкт «смартмобілізації» (механізму самостійного обрання військової спеціальності), а також – оголошено про підготовку комплексного законопроєкту, який стосуватиметься питань мобілізації та демобілізації військових.

Обурення громадян викликали й *політичні «маневри»* у Верховній Раді України навколо ухвалення закону про заборону діяльності в Україні релігійних організацій, афілійованих із центрами впливу в Росії. Ще 1 грудня 2022 р. указом Президента України було уведено в дію відповідне рішення РНБО. Згідно з указом, у січні 2023 р. Кабінет Міністрів України вніс відповідний законопроєкт до українського парламенту, – передбачалося, що депутати винесуть його на розгляд у травні. Однак, наприкінці вересня Голова ВРУ заявив, що, на його переконання, необхідних для ухвалення позитивного рішення голосів за заборону УПЦ (МП) немає. Водночас уже за десять днів після такої заяви, – 5 жовтня, народні депутати зібрали 226 підписів під зверненням до Голови з вимогою розгляду закону щодо заборони УПЦ (МП) в Україні, а винесений на голосування проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності в Україні релігійних організацій» був підтриманий голосами 267 народних депутатів.

Варто визнати, що *єднання політичних та бізнесових еліт із народом*, на жаль, не було тривалим. Окремі політики уже після перших перемог ЗСУ на фронтах війни, почали більше перейматися проблемами власного політичного майбутнього та не завжди адекватно реагувати на суспільні запити. Прикладом, з одного боку, невваженого політичного рішення, а з другого – дієвості та впливовості громадянського суспільства у протидії таким рішенням, може бути спроба парламентарів уникнути ухвалення законопроєкту про відтермінування відновлення електронного декларування статків чиновників.

Україна негативно на рівні довіри до політичних інститутів та стані внутрішньополітичної єдності позначилися спроби окремих політиків в умовах воєнного стану актуалізувати *питання проведення політичних виборів*. Сприяли розгортанню дискусії та наростанню політичної напруженості в суспільстві суперечливі заяви Голови

ВРУ. У червні 2023 р. він виступив із тезою про доцільність проведення виборів одразу після скасування воєнного стану в Україні, оскільки законодавством заборонено проведення виборів під час його дії, а в липні – зі заявою, що «заборони [проведення виборів під час війни – авт.] в Конституції немає» і найближчим часом питання щодо виборів «буде актуалізовано» (*Стефанчук заявив, 2023*).

Разом з тим, як засвідчили результати опитування громадської думки, 81% респондентів заявили, що проведення виборів нині не на часі, їх необхідно буде провести лише після закінчення війни. Крім того, більшість українців категорично налаштовані проти ідеї дистанційного голосування з огляду на ризики фальсифікації результатів (*Коли мають бути проведені вибори, 2023*). Тобто – наголошують соціологи – для українців відкладання виборів не означає, що влада втрачає легітимність, просто її електоральне «очищення» українці готові відкласти на період після війни. Легітимність влади, на переконання громадян, може бути підірвана проведенням виборів до її завершення, оскільки мільйони людей не зможуть взяти участь в них, або ж матимуть численні обмеження і як виборці, і як потенційні учасники виборчих перегонів (насамперед, ідеться про військовослужбовців, а також про виборців, які перебувають на тимчасово окупованих територіях та за кордоном).

Важливим аспектом збереження та посилення консолідації суспільства, його мобілізаційного потенціалу є врахування суттєвих змін *емоційного стану українських громадян*. В українському інформаційному просторі шириться помилкова думка про формування своєрідного «синдрому втоми українців від війни», пов'язуючи його з оцінкою емоційного стану громадян. Дійсно, результати соціологічної оцінки емоційного стану українських громадян вказують на поширений стрес (*88% українців відчувають високий рівень стресу, 2023*). Серед інших розповсюджених станів – напруга (42%), роздратування (31%), обережність (28%), гнів (27%). Очевидно, що такі психологічні стани є природними після 15 місяців війни (коли здійснювалося дослідження), тому маємо наголосити на доцільності їх аналізу як певного соціально-психологічного явища. На його формування впливають не лише зміст новин, інформація про щоденні обстріли українських територій, руйнування, смерті й жертви серед воїнів ЗСУ та мирних жителів, але й – роздратування окремими владними рішеннями, несвоєчасність їх ухвалення, відсутність відчутних результатів боротьби з корупцією, невваженість у розподілі бюджетних коштів, недоліки в організації роботи територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, військово-лікарських комісій, недбалість чиновників (а часто – свавілля) у розв'язанні проблем українських військових, внутрішньо переміщених осіб, організації безпечного середовища для мешканців, організації навчального процесу в середніх загальноосвітніх закладах і закладах вищої освіти тощо. Складовими цього соціально-психологічного стану є й негативно забарвлені емоції, пов'язані з рівнем підтримки українського спротиву нашими міжнародними партнерами – військова, фінансова допомога часто надходить із запізненням і не в тих обсягах, які необхідні для перемоги над ворогом, виникають проблеми, пов'язані з перебуванням українців у європейських країнах тощо. Всупереч тому, що згадані та інші негативні емоції мають здебільшого об'єктивні підстави, на нашу думку, не варто визначати цей стан «синдромом втоми від війни», радше – частковою зміною домінантних емоцій, зумовлених поки що невиправданими очікуваннями швидких і позитивних змін.

До підсумкових результатів дослідження окремих чинників, які впливають на рівень суспільної консолідації під час війни, можна віднести такі **висновки**.

Українське суспільство залишається консолідованим, його єдність – основою протистояння російській агресії й наближення перемоги над ворогом, а допомога й підтримка міжнародних партнерів – її запорукою. Попри певну суперечливість розвитку суспільно-політичних процесів протягом останніх десятиліть, в Україні сформувалося дієве, а в умовах екзистенціальних загроз – здатне до мобілізації та єднання, громадянське суспільство. Його основними характеристиками є самоорганізованість, колективна спрямованість на досягнення спільної мети, усвідомлення цінності держави, її суверенітету, територіальної цілісності й готовність до їх захисту. Органам влади, державно-політичному

керівництву держави, під час розроблення й ухвалення суспільно значущих рішень, варто враховувати нинішній особливий стан суспільства, його прагнення до розв'язання нагальних проблем і здатність до критичної оцінки ситуації.

За нинішніх умов важливим напрямом суспільної консолідації та формування громадської думки є реалізація заходів, спрямованих на підвищення рівня суспільної довіри до органів влади усіх рівнів. Одним із важливих напрямів цієї роботи має стати своєчасне й адекватне суспільним запитам і вимогам закону реагування на прояви недоброчесності державних службовців, непрофесіоналізму, корупції. Доцільним є удосконалення системи контролю діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, оперативного реагування на негативні факти цієї діяльності. Варто розширити можливості інструментів електронної демократії та використання її комунікативного потенціалу, зокрема – у налагодженні діалогової форми взаємодії з громадськістю.

З метою посилення консолідації суспільства та його мобілізаційного потенціалу вкрай важливою є інтенсифікація зусиль, спрямованих на формування громадської думки. Провідна роль у цьому належить державі й тим інститутам, які забезпечують її інформаційну політику. Варто переглянути форми та методи роботи, політику інформаційних (передусім – телевізійних) каналів. Зокрема, одним із напрямів такої роботи може бути використання ефірних можливостей нині не дуже популярного телепроєкту «Єдині новини» для регулярного інформування глядачів про стан справ у тих чи тих галузях керівниками міністерств та відомств, наявні проблеми та шляхи їх розв'язання.

Особливої уваги потребують нині питання законодавчого регулювання проблем, пов'язаних із реінтеграцією тимчасово окупованих територій і громадян України, які тривалий час перебували в окупації. Очевидно, що робота над проєктами актів нормативно-правового характеру потребуватиме чимало часу, об'єднання зусиль фахівців, тому варто вже нині створити парламентські робочі групи зі залученням професіоналів із конституційного, міжнародного, кримінального права для розроблення проєктів таких нормативно-правових актів. Доцільним, на нашу думку, вбачається й розгляд комплексу питань, пов'язаних зі соціально-психологічною реабілітацією учасників російсько-української війни та постраждалих від її наслідків. Саме тому, перспективними й доцільними на нинішньому етапі державотворення та суспільного розвитку можуть бути наукові дослідження, пов'язані з обґрунтуванням напрямів оптимізації політичного менеджменту, розробленням та апробацією засобів підвищення ефективності взаємодії влади й громадськості, суспільної консолідації задля перемоги та повоєнного відновлення України.

Використані джерела:

1. Шайгородський, Ю. (2023а). Зміна ціннісних пріоритетів громадян України в умовах екзистенційних загроз. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*, 22(33), 5–13.
2. Потапенко, В., Павленко, І., & Нагірний, В. (2023). Внутрішньополітичні загрози під час війни та у повоєнний час: пошук шляхів мінімізації. *Політичні дослідження*, 2(6), 87–102. <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2023-2-4>
3. Кононенко, О., Кононенко, А., Базиленко, К., Прокоф'єва, О., & Медянова, О. (2023). Соціальна акомодация та життєстійкість як ресурси виживання в умовах війни. *Наукові інновації та передові технології*, 11(25), 677–688. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-11\(25\)-677-688](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-11(25)-677-688)
4. Слюсар, Л. (2023). Українська сім'я в умовах війни. *Демографія та соціальна економіка*, 2(52), 3–20. <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003>
5. Остапенко, М. (2022). Консцієнтальна війна як елемент гібридної війни. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*, (32), 5–12.
6. *Загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (1 березня 2022)*. (2022). Соціологічна група «Рейтинг». https://ratinggroup.ua/research/ukraine/obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_1_marta_2022.html
7. Шайгородський, Ю. Ж. (2023б). Волонтерська діяльність як форма суспільної мобілізації у відсічі російській агресії. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки*, (8), 77–83. <https://doi.org/10.31558/2617-0248.2023.8.12>

8. *Сім із десяти людей у світі хочуть, щоб їхні уряди підтримували Україну.* (2023). Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. <https://dif.org.ua/article/sim-iz-desyati-lyudey-u-sviti-khochut-shchob-ikhni-uryadi-pidtrimuvai-ukrainu>
9. *Time: Зеленський злий на союзників через брак допомоги, але продовжує вірити в перемогу.* (2023). Українська правда. <https://www.pravda.com.ua/news/2023/10/30/7426406/>
10. *Оцінка громадянами ситуації в країні* (2022, 2023). Разумков Центр. Соціологічні дослідження: вересень-жовтень, грудень 2022, травень, вересень 2023. <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia>
11. *Словаччина не даватиме Україні зброю, – новий прем'єр країни.* Європейська правда. <https://www.pravda.com.ua/news/2023/10/26/7425903/>
12. *CNN: США надіслали Україні демари із закликом посилити боротьбу з корупцією.* (2023). Європейська правда. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/10/3/7170669/>
13. *Гроші на ЗСУ. У Києві, Одесі й інших містах протести за витрати на армію.* (2023). Ліга. Новини. <https://news.liga.net/ua/politics/video/hroshi-na-zsu-u-kyievi-odesi-ta-inshykh-mistakh-protestuut-za-vytraty-na-armiiu-video>
14. *Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні.* (2023). Національний інститут стратегічних досліджень. <https://niss.gov.ua/en/node/4862>
15. *Міграція та соціально-політичні настрої під час повномасштабної війни Росії проти України – дванадцята хвиля дослідження.* (2023). Gradus. https://gradus.app/documents/317/Gradus_EU_wave_12_UA.pdf
16. *Tax Hells Index 2023.* (2023). The 1841 Foundation. https://the1841foundation.com/wp-content/uploads/2023/10/TH-Index-2023-The-1841-Foundation_ENG.pdf
17. *Зловживання на відновленні енергетичної інфраструктури: СБУ проводить низку обшуків.* (2023). Главком. <https://glavcom.ua/country/politics/sbu-provodit-nizku-obshukiv-u-dekilkokh-oblastjakh-ukrajini-954396.html>
18. *Стефанчук заявив, що Конституція не забороняє проводити вибори під час війни і невдовзі це питання «буде актуалізовано».* (2023). LB.ua. https://lb.ua/news/2023/07/28/567492_stefanchuk_zayaviv_shcho_konstitutsiya.html
19. *Коли мають бути проведені вибори, ставлення до голосування через інтернет та ставлення до можливого обмеження прав громадян: результати телефонного опитування, проведеного 30 вересня–11 жовтня 2023 року.* (2023). Київський міжнародний інститут соціології. <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1309&page=1>
20. *88% українців відчують високий рівень стресу через війну, – дослідження.* (2023). LB.ua. https://lb.ua/society/2023/05/05/554120_88_ukraintsiv_vidchuvayut_visokiy.html

References:

1. Shaihorodskiy, Yu. (2023a). Zmina tsinnisnykh priorytetiv hromadian Ukrainy v umovakh ekzystentsiinykh zahroz. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 22. Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin*, 22(33), 5–13.
2. Potapenko, V., Pavlenko, I., & Nahirnyi, V. (2023). Vnutrishnopolitychni zahrozy pid chas viiny ta u povoiennyi chas: poshuk shliakhiv minimizatsii. *Politychni doslidzhennia*, 2(6), 87–102. <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2023-2-4>
3. Kononenko, O., Kononenko, A., Bazylenko, K., Prokofieva, O., & Medianova, O. (2023). Sotsialna akomodatsiia ta zhyttiistiikist yak resursy vyzyhivannia v umovakh viiny. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii*, 11(25), 677–688. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-11\(25\)-677-688](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-11(25)-677-688)
4. Sliusar, L. (2023). Ukrainska simia v umovakh viiny. *Demografiia ta sotsialna ekonomika*, 2(52), 3–20. <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003>
5. Ostapenko, M. (2022). Konstsiientalna viina yak element hibrydnoi viiny. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 22. Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin*, (32), 5–12.
6. *Zahalnonatsionalne opytuvannia: Ukraina v umovakh viiny (1 bereznia 2022).* (2022). Sotsiolohichna hrupa «Reitynh». https://ratinggroup.ua/research/ukraine/obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_1_marta_2022.html
7. Shaihorodskiy, Yu. Zh. (2023b). Volonterska diialnist yak forma suspilnoi mobilizatsii u vidsichi rosiiskii ahresii. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa. Seriya politychni nauky*, (8), 77–83. <https://doi.org/10.31558/2617-0248.2023.8.12>
8. *Sim iz desiaty liudei u sviti khochut, shchob yikhni uriady pidtrymuvaly Ukrainu.* (2023). Fond «Demokratychni initsiatyvy» imeni Ilka Kucheriva. <https://dif.org.ua/article/sim-iz-desyati-lyudey-u-sviti-khochut-shchob-ikhni-uryadi-pidtrimuvai-ukrainu>
9. *Time: Zelenskyi zlyi na soiuznykiv cherez brak dopomohy, ale prodovzhuie viryty v peremohu.* (2023). Ukrainska pravda. <https://www.pravda.com.ua/news/2023/10/30/7426406/>
10. *Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini* (2022, 2023). Razumkov Tsentr. Sotsiolohichni doslidzhennia: veresen-zhovten, hruden 2022, traven, lypen, veresen 2023. <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia>

11. *Slovachchyna ne davatyme Ukraini zbroiu, – novyi premier krainy*. Yevropeiska pravda. <https://www.pravda.com.ua/news/2023/10/26/7425903/>
12. *CNN: SShA nadsylaly Ukraini demarsh iz zaklykom posylyty borotbu z koruptsiieiu*. (2023). Yevropeiska pravda. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/10/3/7170669/>
13. *Hroshi na ZSU. U Kyievi, Odesi y inshykh mistakh protesty za vytraty na armiiu*. (2023). Liha. Novyny. <https://news.liga.net/ua/politics/video/hroshi-na-zsu-u-kyievi-odesi-ta-inshykh-mistakh-protestuiut-za-vytraty-na-armiiu-video>
14. *Ohliad instrumentiv pidtrymky finansovoi stiikosti v umovakh voiennoho stanu v Ukraini*. (2023). Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. <https://niss.gov.ua/en/node/4862>
15. *Mihratsiia ta sotsialno-politychni nastroi pid chas povnomasshtabnoi viiny Rosii proty Ukrainy – dvanadsiata khvylia doslidzhennia*. (2023). Gradus. https://gradus.app/documents/317/Gradus_EU_wave_12_UA.pdf
16. *Tax Hells Index 2023*. (2023). The 1841 Foundation. https://the1841foundation.com/wp-content/uploads/2023/10/TH-Index-2023-The-1841-Foundation_ENG.pdf
17. *Zlovzhvannia na vidnovlenni enerhetychnoi infrastruktury: SBU provodyt nizku obshukiv*. (2023). Hlavkom. <https://glavcom.ua/country/politics/sbu-provodit-nizku-obshukiv-u-dekilkokh-oblastjakh-ukrajini-954396.html>
18. *Stefanchuk zaiayv, shcho Konstytutsiia ne zaboroniaie provodyty vybory pid chas viiny i nevdozvi tse pytannia «bude aktualizovano»*. (2023). LB.ua. https://lb.ua/news/2023/07/28/567492_stefanchuk_zayaviv_shcho_konstitutsiya.html
19. *Koly maiut buty provedeni vybory, stavlennia do holosuvannia cherez internet ta stavlennia do mozhyvoho obmezhenia prav hromadian: rezultaty telefonnoho opytuvannia, provedenoho 30 veresnia–11 zhovtnia 2023 roku*. (2023). Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiolohii. <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1309&page=1>
20. *88% ukraintiv vidchuvaiut vysokyi riven stresu cherez viinu, – doslidzhennia*. (2023). Lb.ua. https://lb.ua/society/2023/05/05/554120_88_ukraintiv_vidchuvayut_visokiy.html

Yurii Shayhorodskiy,

*Doctor of Political Science, professor,
Deputy Director for Research,
Kuras Institute of Political and Ethnic
Studies of the NASciences of Ukraine*

Social Consolidation: Wartime Challenges

The article analyzes the factors of negative impact on the processes of consolidation of Ukrainian society in modern conditions – under the influence of the full-scale Russian military invasion of Ukraine. The author emphasizes that despite the Russian military aggression, significant human losses on the war fronts and among civilians, constant air strikes, and the destruction of cities and villages, Ukrainian society remains consolidated, united in its opposition to the enemy, and focused on an unconditional victory. It is shown that the moral and political maturity, readiness to confront the enemy in the struggle for the independence of their state, courage and bravery not only of the Armed Forces of Ukraine, but also of the majority of Ukrainian citizens, their ability to social mobilization and self-organization have prompted broad international support by the governments of democratic states and their citizens, as well as financial and moral support for Ukraine and Ukrainians.

The factors that negatively affect the level of social consolidation are highlighted. The author emphasizes the importance of unity of political and business elites with the people, the need to concentrate efforts on achieving a common goal. It is shown that corruption and the lack of effective fight against it, unreasonableness and untimeliness of certain government decisions, inadequate budgetary spending, lack of due attention to solving the problems of the Ukrainian military, internally displaced persons, organization of a safe environment for residents, etc. have a negative impact on the level of consolidation of Ukrainian society. In this regard, the article analyzes certain indicators of the emotional state of Ukrainian citizens. It is shown that, despite the high level of psychological stress, the consolidation of society and national unity remain the moral and psychological basis for resisting Russian aggression and winning this war. The author proposes certain directions for strengthening social consolidation and measures aimed at increasing the level of public trust in local governments and central authorities.

Keywords: *Russian-Ukrainian war, social consolidation, national unity, political values, political behavior, political populism.*